

Siwiilizasiýanyň taryhyndan bir parça / satiriki hekaýa

Category: Hekaýalar, Kitapcy, Satiriki hekaýalar

написано kitapcy | 22 январа, 2025

Siwiilizasiýanyň taryhyndan bir parça / satiriki hekaýa

SIWILIZIÝANYŇ TARYHYNDAN BIR PARÇA

Pikir edilşi ýaly, biziň ata-babalarymyz bolan ilkinji adamlar ýolbars, gaplaň, möjek ýaly ýyrtyjy jandarlary eldekileşdirip bilmändikleri üçin olara ýanaşan däldirler öýtmäň. Ilkinji adamlar olardan peýdalanyp bolmajakdygyny gowy bilýändikleri üçin eldekileşdirjegem bolmandyrlar. Ýogsam bolmasa adam ogly diýeniň peýdadyr bähbidi bar ýerde jandarlara-da tälim-terbiýe berip, mumly ýüplük ýaly edýär ahyryn.

Aslynda, hormatly Prezident hem gowy adam. Hormatly Prezidentiň gowy adamlygyna söz ýok welin, onuň ýanyndakylar erbet. Görýän welin, gowy prezidentleriň töweregini mydama erbet kişiler gurşap alýan bolara çemli. Hormatly Prezident ýurduny söýýär. Ýurdumyz söýmez ýaly ýurtmy näme. Bu ýurdy meniň kakamam söýýärdi. Ýurdumyzyň çar tarapynda ýylyň dört paslynda ýaşap bolýar. Meselem hyýardyr pyrtykaly, kädidir sogan-sarymsagy bir saçakdan tapyp bolýar.

Hormatly Prezident halkynam söýýär. Halkymyz söýmez ýaly halkmy näme. Bular ýaly halky meniň kakamam söýýärdi. Agzyna ur, al lukmasyny! Syrtyna ýelme, sypyr hyrkasyny! «Gyýk» diýmez, «hyýk» diýmez, hak diýmez, hukuk diýmez...

Hormatly Prezident heleýinem söýýär. Söýmez ýaly heleými näme. Bular ýaly heleýi meniň kakamam söýer. Howadan asylyp duran kádi ýaly gollary, paluda deý boýny, beýi ýaly göbegi bar, edil ýöne arasyna girip ýatmaly butlaryna seredi-i-ipp, iýmän-içmän ýatybermeli...

Ýurt gowy, halk gowy, hormatly prezident gowy, prezidentiň heleýi gowy (Allajan hemmesine gowluk berewersin!). Ýöne ykdysadyýetiň ýagdaýy gowy bolup gidiberenokdy. Ykdysady ýagdaýy gowy däl bolsa, jemgyýetiň ýagdaýy-da

ýaramazlaşyberýär.

Hemme mesele hem şundady: Ykdysady ýagdaýyň gowy däldigini we jemgyýetiň bozulyp barýandygyny hormatly prezidente haýsy demir ýürekli ýigit aýtmaga het edip bilerkä? Demir ýürekli ýigitleriň birmahaldan bári muzeýlik bolandygy sebäpli, muny aýtmazdan, çalajadan jytlatma ýoly arkaly duýdurmagy dogry hasapladylar.

Şonuň üçinem nobatdaky toplanşykda ýürekliäk agzalaryň biri:

– Jyt! – diýdi-de, jytlap goýberdi.

Hormatly Prezident Hubert:

– Kim-aý o jytlan? Maňa nämäni jytlajak bolýarka? – diýip sorady. Hiç kimden ses çykmansoňam Prezident: – Jytlan kimem bolsa, eger özüni erkek hasap edýän bolsa çyksyn orta! – diýip abaý-syýasat edenden, pessaýrak bir ses eşdildi:

– Hormatly Prezidentimiz, men barmagymy jyrkyldatdym.

– Jyt-jyt eden bolup, maňa bir zat diýjek bolduňmy?

– Ýurdumyzda ykdysady ýagdaýyň öwerlik däldigini, jemgyýetiň hem barha bozulyp barýandygyny, şonuň üçinem garamaýak halkyň arasynda tolgunşyklaryň döräp başlandygyny mälim etmek isläpdim.

Hormatly Prezident dessine jaňa basdy. Ol ylgaşlap gelen çayça ýumuş buýurdy:

– Bize bir-ä demini alan aýyja çay, birem ykdysatçy getir!

Hormatly Prezidentiň ykdysadyýetden başga bilmeýän zady ýokdy. Kän wagt geçmänkä çayçynyň yzyna düşüp ykdysatçy hem geldi. Çayçy gurultaýa gatnaşyjylara birlaý çay paýlap çykdy. Hormatly Prezident ykdysatçydan näme üçin nyrhlaryň galýandygyny, näme üçin haryt nyrhlarynyň ýönekeý halka elýeter däldigini, ykdysady ýagdaýyň we jemgyýetiň barha gowşamagynyň sebäplerini, näme sebäpli halk tolgunşyklarynyň döreýändigini sorady. Ykdysatçy:

– Hormatly Prezidentimiz – diýdi. – Ýakyn wagtda halk tolgunşyklarynyň öňüni alarys.

– Nädip aljak bolýaňyz?

– Hormatly Prezidentimiz, eger rugsat berseňiz men muny ylmy taýdan düşündirmäge synanşaýyn.

Hormatly Prezidentiň ýüzi kürşerdi:

– Aý-waýeý, muny bize düşnükliäk görnüşde aýdyp bolmaýarmy?
Adam şekilli düşündiribersene, ylym-pylym diýip durman.

– Baş üstüne! Oň ýalam aýdyp bolýa.

– Aýt onda.

– Mesele däl.

Ykdysatçy düşündirmäge durdy:

– Gadyrdan, şugünki gün ýagdaýyň näme üçin ýaramazdygyna düşünmek üçin siwilizasiýanyň ösüş taryhyny yzarlamak gerek. Adamzadyň tebigaty boýun egdirip we tebigy güýçleri öz hökmi astyna alyp, öz islegine görä ulanyp başlamagy öz-özünden bolan zat däl. Meselem, adamzadyň ýabany haýwanlary nädip eldekileşdirendigine üns berip göreliň. Pikir edilşi ýaly, biziň ata-babalarymyz bolan ilkinji adamlar ýolbars, gaplaň, möjek ýaly ýyrtyjy jandarlary eldekileşdirip bilmändikleri üçin olara ýanaşan däldirler öýtmäň. Ilkinji adamlar olardan peýdalanyp bolmajakdygyny gowy bilýändikleri üçin eldekileşdirjegem bolmandyrlar. Ýogsam bolmasa adam ogly diýeniň peýdadyr bähbidi bar ýerde jandarlara-da tälim-terbiýe berip, mumly ýüplük ýaly edýär ahyryn. Muňa derek olar peýdalanyp boljak birentek ýabany haýwanlary eldekileşdiripdirler. Ýöne şol ýabany haýwanlara-da baş öwretmek aňsat bolmandyr. Bu iş juda uzak wagta, birnäçe asyra çekipdir. Biziň hemmämize iň ýuwaş haýwan hökmünde görüňän goýundan mysal alalyň. Iň bärkisi goýubam eldekileşdirilýänça adama hupbat baryny berendir. Iri şahly mallaryň, dowardyr towuklaryň öýdekileşdirilmegi üçin ençeme asyrlap zähmet çekilipdir. Pişigi eldekileşdirmegem kyn düşüpdür. It iň soňunda eldekileşdirilendigi üçin özüniň bu gijä galyşyny örtmek üçin beýleki eldeki haýwanlardan adama has wepaly bolup galypdyr. Baş öwredilen ýabany haýwanlaryň içinde iň kyn düşeni, adamzada iň kyn baş egeni at bolupdyr. At adama tabyn bolmajak bolup her ýola baş urupdyr. Haýwanlaryň içinde erkinligi iň gowy görýäni atdyr, ol haýwanlaryň iň mertebelisidir. Şonuň üçin ol eldekileşdirilende, iň köp baş galdyryp dik gaýşan haýwan boluodyr. Aty terbiýelemäge adamzat münlerçe ýylyny sarp edipdir.

Hormatly Prezident başlyklaýyn, ýygnaçda oturanlaryň kimsiniň

içi geçip, kimsiniň ukusy tutup başlapdyr. Prezident:

– Atly-eşekli gürrüňi goýup, esasy meselä geç. Näme sebäpli halkda tolgunşyklar döreyär? Näme üçin ýagdaýlar ýaramaz? Şony aýtsana bize! – diýip gygyrdy.

Ykdysatçy nutugyna dowam etdi:

– Atyň eldekileşdirmе prosesindenem halkyň tolgunşyklarynyň nädip öňüni almalydygyny öwrenip bileris, hormatly prezidentimiz. Ata-babalarymyzyň ilkidurmuş obşinasynda ýaşayan döwründe şeýle bir adam ýaşap geçipdir. Ol adam gowaklarda ýaşayan adamlaryň jadygöýi, tansçysy, palçysy, aýdymçysy, öndengörüjisi, aý garaz, hemme zadydy, danasydy. Bu dana ynsan adamlaryň ýüküni daşamak, üstüne münüp gitjek ýeriňe çalt gitmek, awda, uruşda we başga birnäçe işlerde ulanmak maksady bilen haýwanlaryň iň mertebelesi we erkinligi halaýany bolan aty eldekileşdirmegi niýetine düwdi. Haýwanlaryň içinde atyň deregini tutup biljegi ýokdy. Eşegiň at ýaly ýüwrükligi ýokdy. Gäwmişiňem berkligi atyňkyça ýokdy. Özem atyň eti iýlip, süýdü-de içilýärdi. Dana adam keýik buýnuzyndan edilen börüginі geýip golaý-goltumdaky gowaklarda ýaşayanlary ýygnaşyk geçirilýän ýere toplapdyr.

Dana kişi adamlardan bir urkaçy we bir erkek bolan iki sany at tutup bermeklerini haýyş edipdir. Ol atlary nähili tutmalydygyny-da salgy beripdir. Ýumşak we uzyn-uzyn şahalardan, berk ýapraklardan uzyn halatlar, ýüpler we torlar ördüler. Soňra atyň ugruna çykdylar. Olar ýabany atlaryň ýaşayan daglaryny, tokaýlary çar tarapdan gabapdyrlar. Gabaw halkasyny barha daraldyp atlara ýakynlaşypdyr. Bu gabaw birnäçe gije-gündize çekipdir. Ýabany atlar bilen gadymy ata-babalarymyzyň arasynda aldym-berdimli garpyşyk başlanypdyr. Haýwanlaryň iň mertebelisi bolan at mertebesini goramak üçin hiç haýwanyň üstüne topulmazdy, bela-beterden gaçardy. Onuň özüni goramasy diňe gaçmakdy. Ol özüne topulan adamlardanam gaçýardy. Gaçan gaçdyda halas bolan boldy. Emma taýçanakly bir baýtal taýçanagyny goýup gaçmady, ýaby bolsa baýtalyňy göýup gitmedi. Adamlar taýçanagy bilen galan baýtaldyr aýgyryň daşyny gurşap alypdyrlar we halkany barha daraldypdyrlar. Aýgyr garaýagyz tenli we ak ýally bolupdyr. Dor baýtalyň bolsa

bir aýagy sekillimişin. Taýçanak üstüne atylan demiri üzüp taşlapdyr. Ata-babalarymyz kementlerini atlaryň üstüne oklapdyrlar. Taýçanagyň üstüne abanan howpy gören baýtal şeýle bir kişňäpdir welin, adamlar baýtalyň sesinden gorkunjyna ýürekleri agzyna gelipdir. Olar hernäçe ýabany durmuşda ýaşasalar, barybir adam ahyryn.

Sagrysyna, ýelesine Günüň şöhlesi düşüp ýalpyldap duran dor baýtal adam halkasynyň daralyp barýanyny görüp kementleriň ortasyna düşjegini duýdy we ýer-gögi lertzana saljak derejede kişňäp iki aýagynyň üstüne galdy. Soňra bir gapdala towsup özüni gabap duranlaryň üstünden bökdi. Onuň zarbyna birnäçe adam agdarylyp gitdi. Garaýagyz aýgyr bolsa bir eýläk, bir beýläk çapyp kişňedi, agzyndan ak köpük saçdy. Soňra baş-on sany adamy depgiläp gabaw halkasyny böwüsdi. Gabawda diňe taýçanak galypdy. Baýtal taýçanagynyň ele düşjegini bilip uzaga gidip bilmedi, ol adamlaryň golaýynda ýer peşäp duruberdi. Kim özüni tutmak üçin öňünde golaýlaşsa, ebeteýine geleni gapdy, yzyndan geleni depdi. Adamlar ýüplerdir torlar, kementler bilen taýçanagy elin tutdular. Yzyndanam aýgyryň we baýtalyň ugruna düşdüler. Baýtal we aýgyr ýallaryny ýele ykjadyp gaýadan gaýa, depeden depä geçmek gaçdylar. Garaňky gatlyşansoňam tokaýa siňdiler. Olar yzlaryny ýitirip adamlardan gaçybam bilýärdiler. Ýöne baýtal taýçanagyny goýup uzaklara gidesi gelmedi. Ertesi günü daň atyp atmanka tokaýy gabap alan adamlar aldym-berdimli garpyşykdan soň kement atyp, tor gurup, ýüp tutup baýtaly-da, aýgyry-da ele saldylar. Garpyşyk diýseň gandöküşikli bolup geçdi. Atlary ele salýança adamlaryň otuzy öldi, ellä golaýy bolsa ýaralandy. Ýöne hemişe bolşy ýaly ýeňiş bu gezegem adamyň tarapyndady. Olar bar ýerinden baglanan aýgyry, baýtaly we taýçanagy idenekläp gowaga äkidipdirler. Adamlar dana kişiniň ýolbaşçylygynda şol gije daňa çenli atlaryň daşynda aýdym aýdyp tans edipdirler, ýüz-gözlerine, tenlerine ot-çöpdür gum sürtüp bolubilenlerini bolupdyrlar.

Hormatly Prezident Hubert bilen ýygnaga gatnaşýanlar hekaýatyň gyzykly ýerine gelende tolgunýardylar. Ykdysatçy bolsa gürrüňini dowam etdirdi:

– Baýtaly, aýgry we taýčanagy eldekileşsdirmek üçin dana kişi näme diýse etdiler, ýöne peýdasy bolmady. Şonuň üçin adamlar beýleki ýabany we iň ýyrtyjy haýwanlary eldekileşdirende ulanan ähli emellerini ulandylar. Barybir oňarmadylar. Nätselerem, atlary boýun egdirip bilmediler. Atlaryň buýsançly başy mydama ýokardady, gulaklary mydama dikdi, ýallary mydama seçelenip durdy. Baş egenoklardy.

Hormatly Prezident Hubert hekaýatyň içine şeýle bir çümüpdi welin, munuň näme üçin gürrüň berilýändigini, ara alyp maslahatlaşýan ykdysasy ýagdaýyň ýaramazlygyny hem unudypdy. Bir owurt suw içip bokurdagyhy öllän ykdysatçy bolsa gürrüňini dowam etdi:

– Haýwanlaryň iň mertebelisi bolan atlar şunça tälime garamazdan baş egmedik ýagdaýynda adam mertebesiniň pese düşjekdigini ýatlardan dana kişi eýdip-beýdip atlaryy boýun egdirmegiň gerekdigini aýtdy. Adamlar atlaryň buýsanjyny ýok etmek üçin iň sonky çykalga ýüz urdular. Dana kişi şeý diýdi: «Iýmini, suwuny kemeldiň. Her gün öňküsinden az ot-suw beriň. Muny tä olaryň dik başlary egilýänçä, buýsançlary döwülip, täze şertlere uýgunlaşýança dowam etdiriň».

Jadygöý, aýdymçy, gowak diwarlarynyň suratçysy, palçy we bilgiç bolan Dana kişiniň aýdanyny gylyny gymşatman berjaý etdiler. Aýaklaryndan, boýnundan daňylgy duran atlara berilýän ot-suw günde biraz kemeldipdir. Erkinligiň aşygy bolan ýabany atlar birnäçe gezek ýüpüni üzenem bolsalar, gaýtadan has berk ýüpler bilen mäkäm saraldylar. Olaryň üçüsi-de açlyga, suwsuzlyga garşy mertlik bilen döz gelýärdiler. Ýöne gynansakda, taýčanak görgüli baýtaldyr aýgyr ýaly soňuna çenli çydap bilmedi. Başam egmedi. Ol dik başlylygyny şirin jany bilen ödäp öldi. Baýtaldyr aýgyr bolsa çydamlylyk görkezmäge dowam etdiler. Çala gymyldasalar, Dana kişi olary her gezekde sanyny artdyryp gamçylatdy.

Taýakdan we aç-suwsuzlukdan ýaňa atlar çöküp galyppy. Birwagtky otlukly gözler buz ýaly sowap galyppy. Seçelenip duran tüýleri ilki durkuny ýitirdi, soň döküldi. Gapyrga süňkleri biri-biriniň içinden geçdi. Guýrugynyň gyllary döküldi, ýallary бүрүşip galdy. Göräýmäge iňňäniň gözünden

ötüräýmeli bolan boýunlaryny gymyldadyp kişňäýjek ýaly bolsa-da, olaryň arkasyndaky gamçy yzlary syzlaşyp, mejaldan gaçyrýärdi. Dalaw-dalaw bolan gamçy yzlarynyň ýaralaryndan gan sarkýardy. Gamçylanma, açlyga, suwsuzlyga ilkinji baş egen baýtal boldy. Baş egen badyna-da iými artdyryldy, gamçylanmadan halas boldy. Ýöne aýgyr henizem boýun sunanokdy. Ol aç-suwsuzlyga, gamçylanma döz gelip, käte bir zordan diýen ýaly kişňäp goýberýärdi. Şonuň üçin Dana kişi aýgyryň bütinleý mertebesini ýok etmek üçin erkekliginden mahrum edilip biçilmegini, hem muny baýtalyň gözünüň önünde edilmegini talap etdi. Baýtalyň gözünüň önünde aýgyryň haýalaryndan ýumurtgalaryny söküp aýyrdylar. Bu masgaraçylykly çäre aýgyryň bar buýsanjynyň soňuna nokat goýdy, şeydibem ol adamyň gullugyna durdy. Dana kişi:

– Indi boldy, atyň mertebesini ýokladyk, adamyň mertebesini-de halas etdik. Ýeňiş adam nesliniň tarapynda! Indi münüň ata, çapyň. Ýüküňiz bolsa ýükläň arkasyna. Sagyp süýdüni içiň. Atlanyp awa gidiň. At münüp duşmanlaryňyzy kowalaň ýa-da olardan gaçyp janyňyzy halas ediň – diýdi.

Agzyny jylawladylar welin, at janawar boýun boldy duruberdi. Ykdysatçy azajyk säginip, ilki hormatly prezident Huwertini, soňra beýleki oturanlaryň ýüzüne seredip çykdy. Soňra her sözüne agram berip şeýle diýdi:

– Dogry düşündirip bildimmi? Meň näme diýjek bolýanyma düşündiňiz dämi, hormatly prezidentimiz?

Hormatly Prezident we beýleki oturanlar «Düşnükli» diýen manyda ýüzlerini aşak salladylar. Hormatly Prezident:

– Ýerlikli çykyşyň üçin minnetdarlygymy bildirýärin – diýdi.

Hemme zat ara alnyp maslahatlaşylandan soň, dessine şo ýerde; ýedi göterimden ýigrimi göterime çenli tölegleriň nyrhynyň galdyrylmagy we Jenaýat kodeksindäki käbir maddalarda görkezilen etmişlere berilýän jezalaryň agyrlaşdyrylmagy makul bilindi.

Eziz NESIN,
türk ýazyjysy.

Çeşme: «Gerçeğin Masalı». Satiriki hekaýalar